

Abstract.

Podolska O. Recreational potential as the basis for the formation of a competitive tourist product.

The article deals with the market of tourism and recreation services in Ukraine, which is conditioned by the natural, climatic, recreational, financial, economic, intellectual, technological, informational and other resources of each particular region, as well as the state and efficiency of recreational infrastructure. In turn, the purpose of development of recreational potential is the creation of a competitive tourist product, which is formed systematically and purposefully under the influence of various factors of the internal and external environment.

Key words: recreational potential, tourism, competitiveness, integration, tourist product.

УДК 334:338.432

**СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ
КООПЕРАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

**РАЙТЕР Н.І., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кооперація як суспільне явище пройшла довгий шлях розвитку і в сучасних соціально-економічних умовах є важливою складовою функціонування ринкового механізму особливо в системі аграрного виробництва. Ефективний розвиток кооперації суттєво впливає на формування сприятливого ринкового середовища в аграрній сфері, дозволяє виробникам сільськогосподарської продукції підвищити ефективність в сфері реалізації готової продукції та матеріально-технічного забезпечення, а також в сфері маркетингу, контролю якості продукції, впровадження нових науково-технічних розробок тощо.

Незважаючи на надважливу роль кооперації у сучасних динамічних умовах глобалізації економіки та особливу увагу дослідників до цієї ключової економічної категорії, наукова думка до сих пір не виробила універсального визначення кооперації, яке б повністю відповідало багатогранному характеру цього поняття та задовольняло б потреби як теорії, так і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні постулати кооперації в аграрній сфері вивчались у працях вітчизняних науковців В.Г. Андрійчука, С.Д. Гелея, Ф.В. Горбоноса [2], В.В. Зіновчука [4],

П.К. Канінського, І.Г. Костирка [5], О.В. Крисального [6], М.Й. Маліка, Н.Ф. Павленчик, А.О. Пантелеймоненка О.О. Юрманової [10] та інших.

Сучасні погляди щодо теоретичного аналізу сутності кооперації, її особливостей та форм розглядали у своїх працях Н.С. Дешковська [3], О.М. Величко [1], О.В. Охріменко [9].

Проте, динамічна зміна умов господарювання в сільському господарстві та надзвичайна необхідність формування оптимальної структури сільськогосподарського виробництва вимагає більш глибокого і комплексного дослідження сучасних підходів до визначення суті кооперації в сільському господарстві з метою пошуку її нових форм та способів.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є узагальнення та уточнення сучасних теоретичних підходів щодо визначення сутності кооперації та її значення у процесі розвитку аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше кооперативні ідеї розглядалися в працях соціалістів утопістів Р. Оуена, Ш. Фур'є, А. де Сен-Симон, П.Ж. Прудона. Вони розглядали кооперацію з позиції соціального явища, яке характеризує об'єднання задля соціального захисту, усупільнення виробничого процесу та його результатів. Утопісти розглядали кооперацію як засіб усунення недоліків капіталістичного устрою та досягнення соціальної справедливості. В XIX столітті питанням кооперації цікавились не лише науковці економічної сфери а й відомі публіцисти. Прибічниками соціальної кооперативної течії були О.І. Герцен, М.Г. Чернишевський.

З позиції виробничої необхідності розглядали кооперацію А.Н. Анциферов, К. Маркс, М.І. Туган-Барановський, О.В. Чайнов, Ю. Павликовський, Є. Храпливий, І.Я. Франко, які характеризували її не як ідеал досягнення соціальної справедливості, а як реальний інструмент економічного зміцнення дрібного виробництва та зростання рівня життя селян. Вагомий внесок у розвиток кооперативної думки внесли представники німецької економічної школи Ф.В. Райффайзен та Г. Шульце-Деліч, які в своїх працях розглядали кооперацію з практичної точки зору, а також описали базові кооперативні принципи.

Як зазначає Н.С. Дешковская, сучасне розуміння кооперації виникло на стику теорії соціальної кооперації та реальних економічних потреб. При тому, спроба соціалізації суспільства за

допомогою кооперації зазнала невдачі, а теорія практичної необхідності кооперації для здійснення господарської діяльності в подальшому широко розповсюдилась, досліджувалась та розвивалась [3, с. 7].

Економічний термін «кооперація» походить від латинського слова «cooperatio», що дослівно означає співробітництво або співпрацю. [2, с. 90] З цієї позиції кооперація виступає як форма взаємовідносин між окремими індивідуумами, які вступають у партнерство для досягнення певної, заздалегідь поставленої, мети. Більшість науковців, які досліджують кооперацію в сільському господарстві суб'єктами цієї форми організації суспільного виробництва вбачають особисті господарства населення, опускаючи її важливість для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Як зазначають класики економічної думки, будь які суб'єкти господарювання, незалежно від їх розміру, виду діяльності чи організаційної структури, є елементами відкритої економічної системи, яка характеризується незліченою кількістю причино-наслідкових зв'язків. Ступінь та міра взаємовпливу елементів зовнішнього середовища на суб'єкти господарювання як і загалом система взаємозв'язків у економічній системі перебувають у постійному русі, тобто динамічно розвиваються і модифікуються. І.Г. Костирко та А.І. Бурак вказують, що взаємовідносини між суб'єктами господарської діяльності можуть набувати виду формального (оформленого юридично) та неформального партнерства. Кооперація сільськогосподарських підприємств – це юридично оформлені партнерські відносини для вирішення поставлених завдань з метою підвищення їх конкурентоспроможності та способу виживання на ринку [5, с. 26].

Розглядаючи кооперацію через призму теорії суспільного поділу праці, зазначимо що в результаті суспільного поділу праці відбувається виокремлення окремих виробництв. В сільському господарстві в результаті суспільного поділу праці відбувається спеціалізація сільськогосподарського виробництва та концентрація підприємств на виробництві обмеженої кількості видів продукції. Економічний ефект від спеціалізації та концентрації виробництва забезпечується постійним товарним обміном, який забезпечується за допомогою кооперації. При тому, кооперація як засіб досягнення найкращого варіанту обміну є передумовою суспільного поділу праці, однак за місцем у процесі суспільного поділу праці є похідною від

спеціалізації, оскільки як зазначає О.В. Крисальний, передбачає об'єднання чи співпрацю вже спеціалізованих сільськогосподарських підприємств [6, с. 5].

Кооперація є одним із проявів горизонтальної інтеграції сільськогосподарських підприємств в межах однієї галузі чи підгалузі. З цієї точки зору, актуальною є думка А.І. Бурака, що кооперація в сільському господарстві є концентрацією потужностей суб'єктів господарювання, які здійснюють процес на одному рівні технологічного ланцюга або виробляють однаковий вид продукції [5, с. 28].

При тому зазначимо, що кооперація виступає первинною формою інтеграції, а кооперативи – первинною формою інтеграційних утворень виробників переважно схожих видів товару. Такий підхід до сутності кооперації передбачає утворення так званих галузевих артілей.

В Законі України «Про кооперацію» зазначено, що кооперація – це система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів. Розглядаючи кооперацію як сукупність кооперативних утворень, слід вказати що М.Туган-Барановський та О.Чаянов концентрують свою увагу на некомерційній, некапіталістичній та неприбутковій сутності кооперативів як форми прояву кооперації [4]. В той час ряд економістів, як і чинне законодавство України, розглядають кооперативи як повноцінні суб'єкти господарювання, самостійні юридичні особи, метою діяльності яких є і отримання прибутку [7, 8].

Сучасні концепції кооперації пов'язані з баченням кооперації як форми організації бізнесу. Незважаючи на віковий досвід економічної думки щодо кооперації лише в середині ХХ століття кооперативні форми діяльності та кооперація загалом стали об'єктами ґрунтовних наукових досліджень. Розглядаючи кооперацію як форму організації бізнесу американські вчені концентрували свою увагу на проблемах управління кооперативами, юридичного оформлення взаємовідносин щодо участі у кооперативі та розподілу одержаних у результаті цієї участі благ.

Як економічно активний суб'єкт ринкових відносин розглядав кооперативи А. Шапіро, в рамках концепції компенсаційної влади (Concept of countervailing power). Він розглядав кооперативи, як цілісну, ефективну велику організацію, створену з метою захисту та зміцнення позицій сільськогосподарських товаровиробників на ринку. Такі кооперативи повинні створюватись професійними асоціаціями

товаровиробників, управляється професійним менеджментом на контрактній основі, діяти на принципах товарного картелю, активно обмежуючи обсяги виробництва з метою збільшення цін в окремих регіонах [3, с. 29].

На протипагу концепції А.Шпіро виникла концепція конкурентоспроможного критерію (Competitive yardstick approach) розроблена Е. Норсом. Концепція конкурентоспроможного критерію або «непрямої конкуренції» надавала кооперативам функцію забезпечення балансу сил на ринку та визначення ступеня його конкурентоспроможності. В розумінні Е. Норса, кооперативи не повинні відігравати активну роль у просуванні товару, а лише забезпечувати задоволення певних потреб сільськогосподарських товаровиробників та вирішення тимчасових проблем. Ідея не прямої конкуренції полягала у тому, що кооперативи не приймають активну участь на товарних ринках, а займаються питаннями обслуговування сільськогосподарського виробництва, наприклад постачання чи добрив [1, с. 54].

Кооперація як спосіб формування ефективної організації бізнесу, дозволяє членам кооперативних організацій досягнути суттєвих конкурентних переваг. А саме скоротити транзакційні витрати, отримати доступ до ресурсів, навичок та знань партнера, досягнути синергетичний ефект за рахунок акумуляції фінансових та майнових ресурсів і розширення масштабів виробництва.

Досліджуючи кооперацію як засіб досягнення конкурентних переваг, слід сказати, що зазвичай в кооперативні відносини вступають суб'єкти господарювання, які входять в одну стратегічну групу конкурентів. Кооперуючись між собою вони суттєво зменшують рівень конкуренції як на ринку ресурсів, так і на ринку готової продукції. Таким чином, кожне із підприємств посилює свій вплив у стосунках із постачальниками та покупцями, послаблюється конкуренція в середині галузі. Отже досягається стану ідеального конкурентного середовища, за умови, що на ринку немає серйозних конкурентів які не входять у кооператив.

Систему мотивації щодо кооперування в теорії ігор найкраще ілюструє матриця вигравів в «дилемі ув'язненого», яка запропонована Р.Аксельродом. Відповідно запропонованої теорії, найбільший ефект від кооперації досягається за умови чесного виконання учасниками поставлених умов. За умови, що один із учасників зраджує кооперативні принципи, баланс інтересів в кооперативі порушуються. Тому, для ефективної діяльності кооперативних структур важливе

значення має довіра між учасниками, прозорість управлінських рішень, чіткість розподілу вигод тощо [9, с. 19-20].

Щодо організаційної структури кооперативів як окремих суб'єктів господарювання, в яких би враховувались інтереси усіх учасників, то О.О. Юрманова вказує, що найбільш ефективними в цьому плані є кооперативні структури сформовані по типу кооперативів нової генерації (New Generation Cooperatives). Організаційна структура кооперативів нової генерації дозволяє краще виконувати основні управлінські функції, а саме аналізу, контролю і планування. Основними особливостями кооперативів нової генерації є: а) закрите членство учасників (учасник входить у кооператив на контрактній основі); б) вклад кожного учасника у власний капітал кооперативу, а також вигоди які він отримує (обсяг реалізованої через кооператив продукції, обсяг наданих кооперативом послуг тощо) обумовлюються завчасно до початку господарської діяльності кооперативу та прописуються в контракті; в) вклади учасників трансформуються в акції, реалізація чи купівля яких забезпечують принципи вільного входу та виходу з кооперативу. Основною особливістю кооперативів нової генерації є те, що їх функціонування направлене в першу чергу на створення додаткової вартості, а вже потім на задоволення потреб учасників [10, с. 20; 11]

Найчастіше в практиці господарської діяльності сільськогосподарські підприємства кооперуються з метою одержання високоякісного насіннєвого, садильного чи розсадного матеріалів, спільного розведення високопродуктивних порід молодяку тварин та птиці для подальшої відгодівлі, утримання биків - осіменителів, кнурів, свиноматок тощо, технічного оснащення виробничого процесу, особливо специфічною вузькогалузєвою технікою (наприклад, технікою для обробки садів та ягідників, технікою для збирання окремих видів овочевих культур тощо), постачання засобів захисту рослин та тварин, ветеринарного обслуговування, агротехнічного обслуговування, обліково-аналітичного обслуговування, зберігання та реалізації готової продукції, забезпечення сертифікації якості продукції та її маркетингового просування, а також здійснення експортної діяльності.

Висновки. Досвід господарювання та світові тенденції свідчать, що суб'єкти господарювання не можуть функціонувати обмежуючи контакти із зовнішніми контрагентами. Перевагу в результатах діяльності мають ті підприємства, які активно кооперуються для вирішення тих чи інших проблем та задоволення виробничих потреб.

Кооперація, як елемент суспільного поділу праці, забезпечує поруч із спеціалізацією високу економічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, вдосконалення матеріально-технічної бази, оптимальні канали реалізації, контроль якості продукції, підвищення її конкурентоспроможності тощо.

Сучасний рівень кооперації в системі аграрного виробництва не відповідає вимогам сьогодення та не може виступати передумовою підвищення ефективності господарювання та конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції. Серед причин слабого розвитку сільськогосподарської кооперації слід виділити нестабільне ринкове середовище, порівняно невисокий рівень спеціалізації сільськогосподарських підприємств, відсутність чіткої стратегії розвитку окремих сільськогосподарських підприємств, а саме головне криза недовіри щодо ймовірних учасників кооперативу. Зазначимо, що усі ці негативні явища, які стримують кооперацію сільськогосподарських підприємств та ж кооперація може усунути.

Література.

1. **Величко О.М.** Світові тенденції становлення та розвитку кооперативного руху в аграрному секторі / **О.М. Величко** // АгроСвіт. – 2014. – № 24. – С. 51-56
2. **Горбонос Ф.В.** Кооперація в агробізнесі: [підручник] / **Ф.В. Горбонос, А.А. Янковська, Н.Ф. Павленчик** та ін. – Львів: Львівський університет бізнесу та права, 2011. – 360 с.
3. **Дешковская Н.С.** Экономическая теория сельскохозяйственной кооперации: [учебное пособие] / **Н.С. Дешковская**. – Томск: Издательство Том. Ун-та, 2006. – 304 с.
4. **Зіновчук В. В.** Економічна сутність поняття «кооперація» [Електронний ресурс] / **В. В. Зіновчук, А. Д. Корягіна** // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.ukrcoor-journal.com.ua>
5. **Костирко І.Г.** Кооперація та інтеграція малих підприємств аграрної сфери: теорія, методика, практика: [монографія] / **І.Г. Костирко, А.І. Бурак**. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 192 с.
6. **Крисальний О.В.** Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві / **О.В. Крисальний** // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 3-10.
7. Про кооперацію: Закон України № 1087-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
8. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97>

9. **Охріменко О.В.** Співвідношення конкуренції та кооперації при взаємодії ТНК за реалізації співпраці у рамках стратегічного альянсу / **О.В. Охріменко** // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки: наук. журнал. – Херсон, 2014. – Вип. 9. – Ч. 4 – С. 17-21.

10. **Юрманова Е.А.** Современные тенденции в развитии кооперативной теории и практики : кооперативные организационные модели / **Е.А. Юрманова** // Российское предпринимательство. – 2013. – № 15 (237). – С. 15-22

11. **Coltrain D.** Differences Between New Generation Cooperatives and Traditional Cooperatives [Electronic resource] / D.Coltrain, D. Barton, M. Boland – Arthur Capper Cooperative Center, Kansas State University, 2000 : Access mode: <https://www.agmanager.info/sites/default/files/DiffTrad3.pdf>

References.

1. **Velychko O.M.** (2014). Svitovi tendencii stanovlenia ta rozvytku kooperatyvnoho ruhu v agrarnomu sektori [Global trends and formation of cooperative movement in agricultural sector]. *AgroSvit – Agrosvit*, Vol. 24, pp. 51-56 [in Ukrainian].

2. **Gorbonos F.V., Jankovska L.A., Pavlenchuk N.F.** (2011). *Kooperaciia v agrobiznesi* [Cooperation in agribusiness]. Lviv: University of Business and Law, p. 360 [in Ukrainian].

3. **Deshkovskaia N.S.** (2006). *Ekonomicheskaya teoriya sel'skoboziastvennoi kooperacii* [The economic theory of agricultural cooperation]. Tomsk: TSU, p. 304 [in Russian].

4. **Zinovchuk V.V.** (2010). Ekonomichna sut' poniattia «kooperaciia» [Economic essence of the concept of "cooperation"]. *Ukrains'ka kooperaciia – Ukrainian cooperation*, Vol.3. Retrieved from <http://www.ukrcoop-journal.com.ua> [in Ukrainian].

5. **Kostyrko I.G., Burak A.I.** (2013). *Kooperaciia ta integraciia малыh pidpriemstv agrarnoi sfery: teoriia, metodyka, praktyka* [Cooperation and integration of small enterprises in the agrarian sector: theory, methods, practice]. Lviv: Liga-Press, p. 192 [in Ukrainian].

6. **Krysal'nyi O.V.** (2007). Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku specializacii i sil'skogospodars'koi kooperacii v postreformovanomu agrarnomu vyrobnytstvi [Theoretical and methodological principles of specialization and agricultural cooperation in the postreformed agricultural production]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, Vol. 7, pp. 3-10 [in Ukrainian].

7. Zakon Ukraïni «Pro kooperaciju» № 1087-15 [Law of Ukraine «On Cooperation» No 1087-15]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukraïni «Pro sil'skogospodars'ku kooperaciju» [Law of Ukraine «On Agricultural Co-operation»]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97> [in Ukrainian].

9. **Ohrimenko O.V.** (2014). Spivvidnoshennia konkurencii ta kooperacii pry vzaiemodii TNC za realizacii spivpraci u pamkah strategichnogo al'iansu [Correlation of competition and cooperation in the interaction of TNCs, when cooperation is implemented in the framework of a strategic alliance]. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu – Scientific Herald of Kherson State University*, Vol. 9, part 4, pp. 17-21 [in Ukrainian].

10. **Jurmanova E.A.** (2013). Sovremennye tendencii v razvitiu kooperativnoi teorii i praktiki: kooperativnuie organizacionnyie modeli [Modern trends in the development of co-operative theory and practice: cooperative organizational models]. *Rossiyskoe predprinyimatel'stvo – Journal of Russian entrepreneurship*, Vol. 15 p. 15-22. [in Russian].

11. **Coltrain D., Barton D., Boland M.** (2000) «Differences Between New Generation Cooperatives and Traditional Cooperatives». Arthur Capper Cooperative Center, Kansas State University. available at: <https://www.agmanager.info/sites/default/files/DiffTrad3.pdf> [in English].

Анотація.

Райгер Н.І. Сучасні погляди на визначення суті кооперації та її значення в системі аграрного виробництва.

У статті розглянуто кооперацію як важливий фактор налагодження сучасних інтеграційно-економічних зв'язків між суб'єктами господарювання в системі аграрного виробництва. Досліджено розвиток сільськогосподарської кооперації від утопічного бачення її як засобу усунення соціальної нерівності до практичного використання як інструменту підвищення ефективності господарювання. Систематизовано і вивчено сучасні погляди до визначення сутності кооперації в сільському господарстві. Розглянуто кооперацію в системі аграрного виробництва, як форму суспільного поділу праці. З'ясовано важливість та необхідність кооперації сільськогосподарських підприємств як засобу досягнення конкурентних переваг. Встановлено причини слабого розвитку кооперації в системі аграрного виробництва України.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, кооператив, суб'єкти кооперативних відносин, кооперативні теорії, сільське господарство, система аграрного виробництва, сільськогосподарська кооперація.

Аннотация.

Райгер Н.И. Современные взгляды на определение сущности кооперации и ее значения в системе аграрного производства.

В статье рассмотрена кооперация как важный фактор налаживания современных интеграционно-экономических связей между субъектами хозяйствования в системе аграрного производства. Исследовано развитие сельскохозяйственной кооперации от утопического видения ее как средства устранения социального неравенства к практическому использованию в качестве инструмента повышения эффективности деятельности. Систематизированы и изучены современные взгляды к определению сущности кооперации в сельском хозяйстве. Рассмотрено кооперацию в системе аграрного производства, как форма общественного разделения труда. Выяснено важность и необходимость кооперации сельскохозяйственных предприятий как средства достижения

конкурентних переваг. Установлені причини слабого розвитку кооперації в системі аграрного виробництва України.

Ключевые слова: кооперація, кооперативне рухання, кооператив, суб'єкти кооперативних відносин, кооперативні теорії, сільське господарство, система аграрного виробництва, сільськогосподарська кооперація.

Abstract.

Raiter N.I. Modern opinions on definition of the cooperation essence and its importance in the agricultural production system.

In the article cooperation are considered, as an important factor in the establishment of modern integration-economic connections between economic entities in agricultural production system. The development of agricultural co-operation are explored, from the utopian vision of its as a means of eliminating social inequality to practical using as a tool for improving the efficiency of activities. The modern approaches to the definition of cooperation in agriculture are systematized and studied. Cooperation in the system of agrarian production are considered, as a form of social division of labour. The importance and necessity of cooperation of agricultural enterprises as a means of achieving competitive advantages are revealed. The reasons for the weak development of cooperation in the Ukrainian agrarian production system are established.

Key words: cooperation, cooperative movement, cooperative, the subjects of cooperative relations, cooperative theories, agriculture, system of agricultural production, agricultural cooperation.

УДК 657.37

ДО ПИТАНЬ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

**РИЖИК І.О., К.Е.Н., МИЛАШЕНКО В.М. К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ПВНЗ «МНТУ»
НАКІСЬКО О.В. К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування фінансового результату діяльності на сільськогосподарських підприємствах здійснюється за рахунок основної операційної діяльності. Це сільськогосподарська діяльність, яка націлена на отримання сільськогосподарської продукції та економічної вигоди (результату, ефекту). Через те найважливішими питаннями є облік та формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств, як для керівників агроформувань, так і для економіки